Cult Islam Archit Urban, 2026; 11 (1): 285-306

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : http://dx.doi.org/10.66224/ciauj.11.1.554

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper **Open Access**

Epistemic levels of cultural history and its Application in architectural history

Marzieh Sabet Eghlidi[1] , Ahad Nejad Ebrahimi[2] * , Leila Medghalchi[3]

1. Ph.D. student, Islamic architecture, Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran
2. Professor, Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran
3. Associate Professor, Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

Received: 2024/04/30 Accepted: 2025/11/26

Abstract

Cultural history is a complex field with abstract and concrete assumptions that vary across epistemic levels. When applied to domains such as architecture, confusion can arise from conflating these levels. The current study addresses this issue by clarifying the epistemic levels of cultural history and identifying the hierarchical order necessary for its application to architectural history. Specifically, our research seeks to answer two questions: What are the assumptions of cultural history at each epistemic level, and what are the requirements for applying these assumptions in writing a cultural history of architecture? The methodology employs a systematic and discursive approach to logical reasoning, with data drawn primarily from library resources. Our analysis reveals that cultural history, when viewed through a philosophical lens, falls within the analytical philosophy of history. A philosophical rejection of Hegelian thought characterizes this perspective. At the paradigmatic level, our findings indicate a critical stance, while at the theoretical level, a foundation in cultural and critical theories is necessary.

Keywords:

Cultural History, Architectural History, Philosophy of History, Paradigm of Historiography, Cultural Theory, Epistemic Levels

* Corresponding Author: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

©2026 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

Introduction

Cultural history offers an alternative approach to traditional historical research (Kuhn 1962, p. 10). However, its application in fields such as architectural history requires a solid understanding of its theoretical foundations. Experts agree that maintaining transparency in conceptual and theoretical domains is crucial (Harkness, 2007). These domains, including history and the humanities, have hierarchies ranging from abstract to concrete (Hillix and L'Abate 2011, 7–8). Social science scholars consider philosophy, paradigm, theory, and model as key levels within this hierarchy. Philosophy serves as a foundation for the formation of different paradigms, which in turn provide a platform for theory production and development (Ardalan 2018: 1, 2; Kaiser 2020: 3–4).

Methodology

Logical reasoning is the most appropriate strategy for answering research questions, especially in the philosophy of science and the cultural history of architecture. It involves logical model construction and is particularly suitable because of its level of abstraction (Mirjani 2019; Swaffield & Deming, 2011; Mirgani, 2010; Leitgeb, 2011; Lobastov, 2020; and Sagi, 2021).

Theoretical framework; Epistemic levels of history

In this section, we discuss the science of history at three epistemic levels: philosophy, paradigm, and theory. We introduce the possibilities available at each level for the science of history.

The philosophical level of history: There are two distinct interpretations of history that have given rise to two schools of thought. The first interpretation views history as a sequence of events and incidents, commonly referred to as history as event (or history 1). The second interpretation focuses on the perspectives and opinions conveyed in the documentation of these events, commonly referred to as history as report (or history 2). The former interpretation can be divided into two categories: speculative or essentialist philosophy of history, and critical and analytical philosophy of history (Stanford, 2019, pp. 82–83).

The Paradigmatic level of history: The philosophy of the social sciences is debated with respect to their reflection of the natural sciences and their impact on social research paradigms. These paradigms encompass positivist, interpretive, and critical approaches (Iman, 2020; Groat & Wang, 2013; Blaikie, 2021; Crotti, 1998; Guba & Lincoln, 1994; Neuman, 2006). There are three paradigms in historiography: positivist, interpretive, and critical. Positivism asserts that historical reality is independent of the historian's mind and values quantitative evidence. Interpretation considers history to be subjectively constructed by historians. The critical paradigm reconciles both positions and advocates in-depth inquiry, a critical theoretical framework, value positioning, and a historical lens to understand fully the multilayered nature of reality (Neuman, 2006).

The Theoretical level of history: The connection between history and theory is complex and multifaceted, with varying views regarding their interdependence or interweaving (Kincaid, 2009; Gunn, 2006). However, their shared lineage suggests that they are neither entirely separate nor conflicting (Gunn, 2006). Many argue that theory is essential to history, shaping our perception of the world (Sandercock, 1998; Burke, 2019). This relationship is mutual, with theory guiding historians' analyses and history providing factual support for theory (Stryker, 1996).

Results and discussion

Epistemic levels of cultural history for use in architectural historiography

Now that we understand the various implications of history across different philosophical, paradigmatic,

and theoretical levels, we need to explore how cultural history fits within each of these levels.

The philosophical level in a cultural history of architecture

The position of cultural history at the levels of philosophy, paradigm, and theory is examined by evaluating its compatibility with various assumptions and challenges. Chartier defines the cultural historian's perspective as a rejection of Hegelian philosophy (Chartier, 2019), particularly refuting Hegel's ideas of totality and continuity in history (Chartier, 2019; Ricoeur, 1985). Other historians, such as Foucault, propose a theory of historical discontinuity, emphasizing ruptures rather than continuity (Poster, 2019). In addition, modern cultural historians challenge evolutionism, elitism, and the notion of the superiority of Western civilization. It can be argued that if an architectural historian wishes to write a cultural history of architecture, they must adhere to the following philosophical requirements:

• Recognize history as both architectural events and accounts of those events. They must engage in continuous self-reflection in their historiography.

• Reject the idea of a universal principle or essential spirit (Zeitgeist) manifested across architectural works and instead seek to understand ruptures and discontinuities.

The paradigmatic level in a cultural history of architecture

Cultural history aligns with the critical paradigm, emerging from cultural studies. First, cultural studies acknowledge a real world independent of human perception but emphasize mediation in understanding it (Rodman, 2013). Second, culture is viewed as multilayered, with both objective and subjective aspects, requiring comprehensive study (Minkov & Kassa, 2021). This perspective seeks to reconcile objectivity and subjectivity, potentially resolving conflicts (Chartier, 2019). Finally, cultural history entails a critical stance, distancing the researcher from empathetic involvement and scrutinizing power relations (Ahmadi, 2018; Fazeli, 2016; Wickberg, 2005).

It can be argued that if a historian wishes to write a cultural history of architecture, they must adhere to the following paradigmatic requirements:

• The historical reality of architecture exists independently of human thought and experience, but it has been shaped over time by various contextual factors, and its understanding is also culturally conditioned.

• Cultural historians of architecture critically engage with their subject, recognizing the impossibility and undesirability of value neutrality. They maintain a conscious critical distance and adopt a critical perspective toward issues of power and authority.

• A cultural history of architecture requires a balanced approach between objective and subjective analysis. It should avoid both purely descriptive accounts and subjective interpretations disconnected from reality.

The theoretical level in a cultural history of architecture

The study of cultural history engages with theories and their various approaches (Moore, 2016; Burke, 2010a; Fazeli, 2007), highlighting the importance of identifying relevant theories and applying them appropriately. Claus and Marriott (2023) emphasize the significance of cultural theory for cultural history, recognizing it as a response to the field's growth. This requires critical thinking and self-awareness and is often linked to critical theory (Gunn, 2006). To achieve this, one must scrutinize historical objectivity and embrace introspection (ibid). Critical theories, including post-structuralist, post-colonial, feminist, and psychoanalytic theories, extend beyond the Frankfurt School (Threadgold, 2003). The cultural history of architecture necessitates the incorporation of cultural and critical theories. Theoretical frameworks developed by Foucault, Geertz, Bakhtin, Barthes, and others are foundational. Architectural history challenges essentialist views and focuses on gaps and contradictions. It amplifies marginalized voices and explores diverse linguistic, ethnic, and religious expressions, including those of women architects. This approach investigates how architecture

constructs national identity and examines objects to understand patterns of architectural consumption.

Conclusion

The cultural history of architecture, like any other form of history, is grounded in theoretical foundations. Writing a cultural history requires an understanding of these principles. This study categorizes the assumptions of cultural history into philosophy, paradigm, and theory. Philosophy provides the foundation from which paradigms emerge, and paradigms, in turn, facilitate the production and development of theories.

According to the study's findings, cultural history is best understood through an analytical lens that rejects Hegelian concepts. This entails denying the existence of unity, totality, continuity, persistence, evolution, and teleology in history, as well as in culture and architecture. For example, analyzing Iranian architecture through this approach requires rejecting essentialist and transhistorical perspectives. Furthermore, the study does not regard history, culture, and architecture as singular entities, rendering investigations of their continuity irrelevant. Cultural history recognizes that reality is shaped by social, political, cultural, and economic influences. A cultural historian of architecture must interpret objective facts, adopt a critical perspective, and acknowledge reality as independent of personal beliefs. They must pay close attention to marginalized architecture and architects. Cultural history and critical theory critique positivist approaches to history, culture, and architecture. When studying Iranian architecture, historians should consider silenced histories, representation and construction, and the agency of everyday users.

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۵؛ ۱۱ (۱) :۳۰۶-۲۸۵

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : http://dx.doi.org/10.66224/ciauj.11.1.554

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

مراتب معرفتی تاریخ فرهنگی و کاربست آن در تاریخ‌نگاری معماری

مرضیه ثابت اقلیدی[۱]، احد نژاد ابراهیمی[۲]*، لیلا مدقالچی[۳]

۱. دانشجوی دکتری معماری اسلامی، گروه معماری اسلامی، دانشکدهٔ معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
۲. استاد، گروه معماری اسلامی، دانشکدهٔ معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
۳. دانشیار، گروه معماری اسلامی، دانشکدهٔ معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

دریافت: ۱۴۰۳/۲/۱۱ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۵

چکیده

تاریخ فرهنگی به‌عنوان نوعی تاریخ، دارای مفروضاتی است که برخی انتزاعی‌تر و عام‌تر و برخی عینی‌تر و جزئی‌تر هستند؛ درواقع این پیش‌فرض‌ها به‌مراتب مختلفی از معرفت تعلق دارند. اختلاط میان این سطوح می‌تواند استفاده از تاریخ فرهنگی در حوزه‌های دیگر همچون تاریخ معماری را دچار آشفتگی کند. ازاین‌رو پژوهش حاضر می‌کوشد در وهلهٔ اول مراتب معرفتی تاریخ فرهنگی را تبیین کند و در وهلهٔ دوم الزامات هر مرتبه را برای کاربستِ تاریخ فرهنگی در تاریخ معماری روشن کند؛ بنابراین مطالعهٔ حاضر به دنبال پاسخ به دو پرسش است: ۱- مفروضات تاریخ فرهنگی در هر مرتبهٔ معرفتی چیست؟ ۲- الزامات این مفروضات در نگارش یک تاریخ فرهنگی معماری چیست؟ روش تحقیق، استدلال منطقی از نوع سامانه‌ای-گفتمانی و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است. بر اساس مطالعات صورت‌گرفته، تاریخ فرهنگی در مرتبهٔ فلسفه، متعلق به فلسفهٔ تحلیلی تاریخ بوده و با نفی فلسفی هگل همراه است؛ در مرتبهٔ پارادایم، انتقادی است و در سطح نظریه باید مبتنی بر نظریه‌های فرهنگی و انتقادی پیش رود.

واژگان کلیدی

تاریخ فرهنگی، تاریخ معماری، مراتب معرفتی، فلسفهٔ تاریخ، پارادایم تاریخ‌نگاری، نظریه و تاریخ

* مسئول مکاتبات: ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

©2026 by the Authors.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

۱. مقدمه

تاریخ فرهنگی را الگوی بدیل سنت پژوهشی معمول تاریخ دانسته‌اند (Kuhn 1977, p.10). الگویی که فرهنگ را تعیین‌کنندهٔ اصلی ماهیت و سیر تحولات اجتماعی دانسته و این امکان را فراهم می‌کند که موضوعات مختلف به‌صورت تاریخ‌مند و به‌عنوان مقولات چندوجهی و وابسته به سیاق مطالعه شوند (Claus & Marriott, 2023, p.19؛ احمدی، ۱۳۹۸: ۱۵۵). امروزه دیگر انتخاب بین نظری بودن یا نبودن تاریخ نیست، بلکه بین تاریخی است که از آنچه انجام می‌دهد آگاه است و تاریخی که آگاه نیست (Jenkis, 1991, pp.69-70, Borden & Rendell 2000)؛ بنابراین کاربست تاریخ فرهنگی در حوزه‌های مختلف (از جمله معماری) نیز نیازمند آگاهی از بنیان‌های نظری آن است. برخی اندیشمندانِ تاریخ فرهنگی، بنیان‌ها و مفروضات این حوزه را مورد بحث قرار داده‌اند (برای مثال می‌توان به این موارد اشاره کرد: ردّ مفهوم تاریخ یکپارچه و زمان خطی، عدم استمرار تاریخ، نفی فلسفی هگل، ردّ نگرش اثبات‌گرایانه، برهم‌زدن تمایز عینیت و ذهنیت، موضع انتقادی نسبت به قدرت، اتکا به نظریه، توجه به بی‌صدایان و گروه‌های در حاشیه، توجه به تفاوت‌ها به‌جای شباهت‌ها و غیره (; Arcangeli, 2012; Burke, 2010a; ایگرس، ۱۳۹۸؛ شارتیه، ۱۳۹۸؛ فاضلی، ۱۳۸۶؛ برک، ۱۳۸۹). اما همان‌طور که ملاحظه می‌شود موضوعات مطرح شده هم‌عرض و هم‌مرتبه نیستند؛ برخی کلان‌تر و انتزاعی‌ترند و برخی خُردتر و عینی‌تر. دغدغهٔ پژوهش حاضر ساماندهی مفروضات تاریخ فرهنگی در یک چارچوب مرتبه‌مند یا سلسله‌مراتبی است.

برخی اندیشمندان علوم اجتماعی در توضیح اهمیت و موضوعیت چنین سلسله‌مراتبی، به نظر وبر استناد کرده‌اند که همهٔ ساختارها از جمله ساختارهای مفهومی و نظری را دارای سلسله‌مراتبی می‌داند که مراتب آن از بالابه‌پایین انتزاع و عمومیتشان کم می‌شود و از سطوح کلان فلسفی به سطوح خُرد عینی‌تر می‌رسند (Hillix & L'Abate, 2011, pp. 7-8). اختلاط میان سطوح مختلف و ابهام این سلسله‌مراتب، می‌تواند موجب آشفتگیِ کاربست دیدگاه‌های مختلف شود. به باور متخصصان شفافیت چنین سلسله‌مراتبی در حوزه‌های مفهومی و نظریه‌پردازی ضرورت بیشتری دارد (Harkness, 2007). در راستای چنین ضرورتی مطالعهٔ حاضر دو هدف را دنبال می‌کند: اول تبیین مراتب معرفتی تاریخ فرهنگی و دوم شناسایی الزامات هر مرتبه برای کاربست در تاریخ‌نگاری معماری. البته تاریخ فرهنگی حوزه‌ای متنوع و گسترده است و نمی‌توان برای آن الگویی واحد، یا ساختار و ترتیبی یکسان، تصور یا پیشنهاد کرد؛ اما چنانچه اشاره شد نظم‌بخشیدن به حوزهٔ معرفتی آن، کاربردش را در حوزه‌های دیگر همچون معماری تسهیل و شفاف می‌کند. نهایتاً لازم به ذکر است نسبت این پژوهش با تاریخ فرهنگی‌نسبتی درجه‌دو است و به مفروضات و روش‌شناسی تاریخ فرهنگی می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

در چهار دههٔ اخیر پژوهش‌های بسیاری در حوزهٔ تاریخ فرهنگی نوشته شده است، به‌نحوی که گفته‌اند تقریباً تاریخ فرهنگی همه چیز نوشته شده و این سؤال پیش‌آمده است که تاریخ فرهنگی، چه چیزی نیست (Burke, 2010b & 2012b). عمدهٔ این تحقیقات در حوزهٔ دانش درجه اول کار شده‌اند و آنچه به‌عنوان پیشینهٔ این پژوهش شناخته شود، چندان پرشمار نیست که آن‌ها را می‌توان در دو دستهٔ کلی جای داد. اول پیشینهٔ مربوط به پرسش اول یعنی پژوهش‌هایی که به مفروضات و بنیان‌های نظری تاریخ فرهنگی پرداخته‌اند. دوم پیشینهٔ مربوط به پرسش دوم که به تاریخ فرهنگی معماری پرداخته‌اند.

دستهٔ اول: پژوهش‌های این دسته، مطالعاتی هستند که تاریخ فرهنگی را پاسخی انتقادی به تاریخ‌نگاری‌های پیشین (همچون تاریخ‌های سیاسی و اجتماعی) دیده‌اند

و مفروضات آن را نیز به شکل سلبی و انتقادی معرفی می‌کنند. میشل فوکو از اولین افرادی است که در دیرین‌شناسی دانش، تاریخ فرهنگی را به‌عنوان نوع جدیدی از تاریخ معرفی می‌کند که اساس آنان، ردّ بنیان‌های هگلی است؛ به‌این‌ترتیب فوکو امکان ارائهٔ نظریه‌ای کلی و صریح از تاریخ و وجود روندی مستمر و متداوم در آن را رد می‌کند (Foucult, 1969). نمونهٔ مهم دیگر اثر روژه شارتیه است. او نیز تاریخ فرهنگی را نافی تاریخ فلسفی هگل معرفی می‌کند که گفتمان فلسفی غالب دربارهٔ تاریخ را به چالش می‌کشد. به‌زعم او مفاهیمی همچون، وحدت، کلیت، ضرورت، غایت‌مندی و استمرار دیگر از پیش‌فرض‌ها و بنیان‌های تاریخ نیستند. او بازنمایی و عملکرد را دو مفهوم‌محوری تاریخ فرهنگی می‌داند. به‌علاوه امیدوار است تاریخ فرهنگی دوگانهٔ کاذب عینیت و ذهنیت را بر هم زند (شارتیه، ۱۳۹۸). پیتر برک نیز در آثار متعددش به این مفروضات پرداخته است: نفی هگل، ردّ وحدت فرهنگی، بازنمایی، برساخت، معنا و تفسیر، ابهام، توجه به فرهنگ عامّه، توجه به بی‌صدایان و همین‌طور لزوم اتکا به نظریه (Burke, 2019, 2010a, 2010b, & 2012؛ برک، ۱۳۸۹). محققان دیگری نیز به شکل تصریحی یا ضمنی به این ویژگی‌ها و مفروضات اشاره کرده‌اند (فاضلی، ۱۳۸۶؛ احمدی، ۱۳۹۸؛ احمدزاده: ۱۳۹۹). همان‌طور که دیده می‌شود این بنیان‌ها هم‌عرض و هم‌وزن نبوده و به‌مراتب مختلفی تعلق دارند.

دستهٔ دوم: عمدهٔ پژوهش‌های مربوط به تاریخ فرهنگی معماری نیز در حوزهٔ دانش درجه اول و درواقع نمونه‌ای از تاریخ فرهنگی معماری هستند. از معدود مطالعات درجه دوم انجام شده پایان‌نامه و مقاله‌ای است که به تاریخ، مبانی و ویژگی‌های تاریخ فرهنگی معماری ایران پرداخته است (شهیدی مارنانی و قیومی بیدهندی، ۱۳۹۲) طبق یافته‌های این مطالعه، ویژگی‌های درونیِ تاریخ فرهنگی عبارت‌اند از: اتکا بر بنیاد نظری، جستجوی معنا، توجه به همهٔ اقشار، تفسیر کارکردها، پرهیز از کلی‌گویی و توجه به جزئیات، کثرت اسناد و تنوع اسناد. ویژگی‌های بیرونیِ تاریخ فرهنگی نیز عبارت‌اند از: میان‌رشتگی و بهره‌گیری از نظریات رشته‌های دیگر. در این مطالعه نیز که فتح باب ارزشمندی در حوزهٔ تاریخ فرهنگی معماری ایران است، ملاحظه می‌شود که ویژگی‌های مطرح شده هم‌عرض و هم‌مرتبه نیستند (برای مثال در مورد ویژگی‌های اتکا بر بنیاد نظری و کثرت اسناد) و خلاءِ نظامی مرتبه‌مند، میان آن‌ها حس می‌شود. پژوهش حاضر می‌کوشد با پر کردن چنین خلاءای، چارچوبی مرتبه‌بند برای پرداختن به مفروضات و ویژگی‌های تاریخ فرهنگی ارائه دهد تا بهره‌گیری از آن در تاریخ معماری را تسهیل کند.

۳. روش پژوهش

راهبرد استدلال منطقی به جهات مختلف مناسب‌ترین راهبرد برای پاسخ به سؤالات پژوهش حاضر است: زیرا پرسش اول به حوزهٔ فلسفهٔ علم (در اینجا علمِ تاریخ) متعلق است و از روش‌شناسی‌های اصلی این حوزه استدلال منطقی و ساخت مدل منطقی است (Leitgeb, 2011; Sagi, 2021). بعلاوه این راهبرد به دلیل سطح انتزاعش، مناسب حوزه‌های میان‌رشته‌ای و مطالعات علوم‌انسانی است (میرجانی، ۱۳۸۹)؛ بنابراین برای پرداختن به تاریخ فرهنگی معماری مطلوب است. استدلال منطقی راهبردی است که می‌تواند با ایجاد نظمی منطقی در میان مطالب پراکندهٔ پیشین، سامانهٔ مفهومی منطقی ارائه دهد؛ چنانچه در این راهبرد، سامانهٔ منطقی به‌جای آنکه چارچوبی برای نتایج دیگر باشد، خودش حاصل تحقیق است (Groat & Wang, 2013, pp. 301-309 & 334)؛ بنابراین برای هدف این پژوهش که ارائهٔ چارچوبی مرتبه‌مند از مفروضات تاریخ فرهنگی است، مناسب است. سامانهٔ مدنظر این پژوهش از نوع سامانه‌های فرهنگی- گفتمانی است که با استفاده از زبان گفتمانی و تحلیل و تبیین قاعده‌مند، ادعاهای خود را بر تکیه‌گاهی متعالی (طبیعت، اخلاق، برهان پیشینی،

تاریخ، فرهنگ، هویت ملی و...) استوار می‌کنند (Ibid, pp.302-307). ارتباط میان گزاره‌ها در استدلال چنین سامان‌های از نوع امر پیشینی است؛ به این معنا که اصول جامع‌تر پذیرفته شده همچون امر پیشینی مبنای توجیه ساختار منطقی قرار می‌گیرند (Ibid, p.320). در این مقاله مرتبه‌مندی علم اجتماعی، همچون امری پیشینی، مبنای سامان‌دادن مفروضات تاریخ فرهنگی قرار گرفته است.

مراحل پژوهش: ابتدا با استناد به نظرات اندیشمندان علوم اجتماعی سه سطح فلسفه، پارادایم و نظریه به‌عنوان سه مرتبهٔ مختلف معرفت معرفی شده و بحث می‌شود که علم تاریخ در هریک از مراتب چه امکان‌هایی می‌تواند داشته باشد. سپس با نگاه به زمینه‌های فکری شکل‌گیری تاریخ فرهنگی، مفروضات تاریخ فرهنگی با استناد به آراء صاحب‌نظران، جمع‌آوری می‌شود. در بخش بعد با اتکا به مفهوم مطرح شده از مراتب معرفتی، مفروضات تاریخ فرهنگی ساماندهی می‌شود. نهایتاً استدلال می‌شود که مفروضات هر مرتبه چه اقتضائاتی در نگارش تاریخ فرهنگی معماری ایجاد می‌کند و نهایتاً پیشنهاداتی برای کاربست تاریخ فرهنگی در تاریخ‌نگاری معماری ایران ارائه می‌شود.

٤. مراتب معرفتی تاریخ

حوزه‌های نظری و مفهومی دارای سلسله‌مراتبی هستند که از بالابه‌پایین، انتزاع و عمومیتشان کمتر می‌شود (Hillix & L'Abate 2011, 7-8). فلسفه، پارادایم، نظریه و مدل از کلیدی‌ترین مراتبی هستند اندیشمندان علوم اجتماعی برای این حوزه قائل‌اند؛ چنانچه گفته می‌شود فلسفه، شالوده‌ای را فراهم می‌کند که در آن پارادایم‌های مختلف شکل می‌گیرد و پارادایم‌ها بستری برای تولید و توسعهٔ نظریه‌ها فراهم می‌کند (Kaiser 2020: 3-4؛ ایمان، ۱۳۹۹: ۲۸۸). عامل برخی از آشفتگی‌های تحقیقات علوم اجتماعی، اختلاط میان این مفاهیم و سطوح است. باتوجه‌به اینکه مطالعهٔ حاضر به مفروضات تاریخ فرهنگی می‌پردازد، سه مرتبهٔ انتزاعی‌تر یعنی فلسفه، پارادایم و نظریه را موردتوجه قرار داده است.

٤-١. مرتبهٔ فلسفه در علم تاریخ

تاریخ در دو معنی کلی بکار برده شده، و به‌تبع آن دو نوع فلسفهٔ تاریخ را شکل داده است. در معنای اول، تاریخ روند حوادث و وقایعی است که رخداده یا همان «تاریخ به مثابهٔ واقعه» (که به تاریخ ۱ معروف است)، و در معنای دوم منظور از تاریخ، دیدگاه‌ها و اعتقادات بیان شده یا نوشته شده در مورد وقایع است یا همان «تاریخ به مثابهٔ گزارش» (که به تاریخ ۲ معروف است). تا قبل از قرن بیستم فلاسفه به تأملات نظری دربارهٔ تمامی حوادث و وقایع (تاریخ ۱) می‌پرداختند. این تأملات نظری همان فلسفهٔ جوهری یا نظری تاریخ است. اما در قرن بیستم، فلاسفه و مورخان این دیدگاه‌ها را غیرقابل‌اثبات و غیرقابل‌دفاع دانسته و با مطالعاتی «دست‌دوم»، به انتقاد از فلسفهٔ جوهری تاریخ پرداختند. درواقع این فیلسوفان بجای وقایع، به نحوهٔ تفکر، نگاه، و نوشتن در مورد آن موضوعات (تاریخ ۲) پرداختند. این تأملات با عنوان فلسفهٔ تحلیلی یا انتقادی تاریخ شناخته شد (استنفورد، ۱۳۹۸: ۸۲-۸۳). فلسفهٔ تحلیلی یا انتقادی تاریخ، همچون فلسفهٔ ریاضیات، یک مطالعهٔ درجه دوم، روی یک حوزهٔ درجه اول است. یعنی فیلسوف تاریخ لزوماً یک مورخ نیست. بلکه باید گفت آثار مورخان، موضوع اصلی مطالعهٔ اوست. فیلسوف تاریخ آنچه مورخ انجام داده را تنها توصیف و تشریح نمی‌کند، بلکه به چیزهایی که از طریق روش‌ها و ابزارهای مختلف مثل شواهد، مدارک، براهین، تبیین‌ها میسر می‌شود نیز می‌پردازد (اتکینسون، ۱۳۹۸: ۲۴-۲۸).

٤-٢. مرتبهٔ پارادایم در علم تاریخ

مناقشهٔ بنیادین فلسفهٔ علوم اجتماعی این است که تا چه حد می‌توان آن‌ها را به شیوهٔ علوم طبیعی مطالعه

کـرد (Bhaskar, 1979; Thompson, 1989). بسـته به پاسـخی که بـه ایـن سـؤال داده شـود، پارادایم‌هایی در علـوم اجتماعی شـکل‌گرفته کـه پژوهشـگران آن‌ها را در دسـته‌بندی‌های مختلـفی معـرفی کرده‌انـد کـه اشـتراکات زیـادی دارنـد و تفاوتشـان در کلی و جـزئی بـودن یا نام‌گذاری اسـت. در یـک جمع‌بنـدی کلّی، انواع پارادایم‌هـای علـمی عبارت‌اند از پارادایم اثبـاتی، تفسیری و انتقـادی (یا تلفیقی، آزادپـژوهی) که در جدول ۱ تلخیصی از ویژگی‌های آن‌ها آورده شـده اسـت (ایمـان، ۱۳۹۹: ۵۲؛ بلیکی، ۱۴۰۰؛ Groat & Wang, 2013, p.32; Crotti, 1998; Guba & Linclon, 1994; Neuman, 2006). چنانچه ملاحظه می‌شـود در پارادایم انتقـادی، دانش متأثر از فرهنـگ، تاریـخ، ایدئولـوژی سیاسی بوده و مسـتقل از ارزش نیسـت؛ بنابراین به توصیف روابط عـلّی اکتفا نکرده و بـه دنبال فهم چگونـگی ایجاد این روابط اسـت (ایمان، ۱۳۹۹: ۵۵-۵۶).

جدول ۱. پارادایم‌های اصلی علم و ماهیت واقعیت و دانش در آنها

Table 1. The main Scientific Paradigms and the Nature of reality and knowledge in them

(تجمیع و تلخیص از Groat & Wang, 2013, p.32; Iman, 2020, p.52; Blaikie, 2021; Crotti, 1998; Guba & Linclon, 1994; Neuman, 2006)

پارادایم	ماهیت واقعیت	ماهیت دانش
اثبات‌گرایی	وجود واقعیت مستقل از محقق واقعیت عینی لزوم و امکان کشف واقعیت	دانش عینی و مستقل از ارزش تجربهٔ حسی اصالت با محیط تبیین
تفسیرگرایی	وجود واقعیت وابسته به ذهن محقق واقعیت ذهنی وابسته به تجربه و تفسیر	دانش ذهنی حاصل تعامل محقق و موضوع درک ذهنی اصالت انسان و اختیار تفسیر
انتقادی (تلفیقی)	وجود واقعیت مستقل از محقق واقعیت چندلایه هم ذهنی و هم عینی برمبنای زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی عدم امکان شناخت کامل آن	دانش ذهنی، اجتماعی و تاریخی اهمیت ارزش و قدرت در دانش تلاش برای آشکارسازی مکانیزم‌های غیرقابل‌مشاهده میان جبرواختیار

برهمین اساس می‌توان پارادایم‌های تاریخ‌نگاری را هم شامل سه پارادایم کلی دانست. اول اثبات‌گرایی که واقعیت تاریخی را مستقل از ذهن مورخ می‌داند و مدعی استقلال از ارزش است. بر اسناد و مشاهدات کمّی و استقرایی تکیه دارد و در پی تبیین روابط علّی است. دوم پارادایم تفسیری که واقعیت تاریخی را ساختهٔ ذهن محقق و تاریخ‌نگاری را امری کاملاً ذهنی می‌داند و در پی ارائهٔ تفسیر است. سوم پارادایم انتقادی که با نقدهایی بر دو پارادایم قبلی می‌کوشد از مزایای هردو استفاده کند؛ بدین ترتیب واقعیت تاریخی بیرون از ذهن مورخ به طور مستقل وجود دارد و قابل‌درک است؛ اما امکان شناخت کامل آن وجود ندارد. در این دیدگاه واقعیت لایه‌های چندگ آن‌ها‌ی دارد. برای فهم لایه‌های عمیق‌تر که حاوی مکانیزم‌های غیرقابل‌مشاهده است، نیاز به پرسش‌های ریزبینانه، مبنا قراردادن نظریهٔ انتقادی مناسب، داشتن موضع ارزشی و استفاده از یک رویکرد تاریخی است (Neuman, 2006).

٤-٣. مرتبهٔ نظریه در علم تاریخ

تاریخ و نظریه رابطه‌ای پیچیده و چندوجهی دارند و هیچ پاسخ واحدی برای تعریف این ارتباط وجود ندارد. برخی آن‌ها را مستقل از هم و برخی کاملاً درهم‌تنیده می‌بینند (Kincaid, 2009, pp. 297-300). اما به‌هرحال ازآنجاکه تبارشناسی این دو حوزه پیوندی تنگاتنگ دارد نمی‌توان به‌راحتی آن‌ها را کاملاً متمایز یا متناقض خواند (Gunn, 2006, p.4) و هیچ دوره‌ای را نمی‌توان یافت که مطلقاً تماس و ارتباطی میان مورخان و نظریه‌پردازان اجتماعی وجود نداشته باشد (برک، ۱۳۹۸: ۴۳۳-۴۳۵). بسیاری از صاحب‌نظران، تاریخ را مستلزم نظریه می‌دانند؛ ازاین‌رو که نظریه نحوهٔ تعریف مسائل و شیوهٔ تحلیل و تبیین آن‌ها را شکل می‌دهد و تعیین می‌کند ما چگونه جهان را درک می‌کنیم (Sandercock, 1998; Gunn, 2006, p. 187; برک، ۱۳۹۸). برخی نیز این ارتباط را دوسویه می‌دانند؛ به‌نحوی که هم نظریه چارچوبی برای تحلیل و تفسیر مورخان ارائه می‌دهد و هم تاریخ، شالودهٔ تجربی نظریه را فراهم می‌کند (Stryker, 1996).

باتوجه‌به مطالب مطرح شده، علم تاریخ در مرتبهٔ فلسفه می‌تواند نظری یا تحلیلی و در مرتبهٔ پارادایم می‌تواند اثباتی، تفسیری یا انتقادی باشد. در مرتبهٔ نظریه نیز تاریخ دارای امکان‌های متفاوتی است. شکل ۱ امکان‌های مختلف علم تاریخ را در این سه مرتبه به تصویر کشیده است.

شکل ۱. مراتب معرفتی علم تاریخ و امکان‌های مختلف در هریک

Figure1. The epistemic levels of the science of history and the various possibilities within each

۵. تاریخ فرهنگی

پرداختن مورخان به فرهنگ، سابقه‌ای طولانی دارد و تاریخ فرهنگی ابداع یا کشف جدیدی نیست. داستان تاریخ فرهنگی را به چهار مرحله تقسیم کرده‌اند: ۱. مرحله کلاسیک ۲. مرحله تاریخ اجتماعی هنر که در دهه ۱۹۳۰ شروع شد ۳. مرحله کشف تاریخ فرهنگ عامه‌پسند که در دهه ۱۹۶۰ شکل گرفت ۴. مرحله تاریخ فرهنگی جدید (فاضلی، ۱۳۸۶؛ Burke, 2010a). تاریخ فرهنگی جدید مربوط به چرخش فرهنگی‌ای است که در دهه‌های اخیر از مفهوم «جامعه» به سمت مفهوم «فرهنگ» رخداده است به‌نحوی که تا اواخر دهۀ ۱۹۹۰، اصطلاح «تاریخ فرهنگی»، جای اصطلاحات «تاریخ جمعی» یا «تاریخ اجتماعی» را گرفته بود. این فراگیری محدود به مطالعات دانشگاهی نیست و در مکاملات روزمرۀ مردم نیز دیده می‌شود (Burke, 2012b, pp. 1-2). در تاریخ فرهنگی جدید با ارائۀ پیشنهاد «تاریخ از پایین»، تمرکز تاریخ‌نگاری سیاسی قدیم بر نخبگان سیاسی و تمرکز رویکردهای اجتماعی بر ساختارهای عظیم و رسمی مورد نقد قرار گرفت و بخش‌هایی از مردم که مدت‌ها بود از تاریخ حذف شده بودند، موردتوجه قرار گرفتند. این چندتکه شدن تاریخ نه‌تنها به افول تاریخ‌نگاری نیانجامید که پژوهش متنوع و متکثری را به ارمغان آورد (ایگرس، ۱۳۹۸: ۸-۹).

در سیر شکل‌گیری تاریخ فرهنگی جدید، زمینه‌های فکری و فلسفی بسیاری مؤثر بودند. از جمله این زمینه‌ها می‌توان به مکتب آنال اشاره کرد که از اولین مکاتب تاریخی بود که نگاه اثبات‌گرایانه به تاریخ و همچنین تاریخ فلسفی هگل را به چالش کشید. نظریۀ انتقادی نیز با تغییر کانون توجه از اقتصاد به فرهنگ از زمینه‌های فکری مهم شکل‌گیری تاریخ فرهنگی است. انسان‌شناسی باتوجه‌به فرهنگ عامّه به‌جای فرهنگ والا، زمینه را برای شکل‌گیری مطالعات فرهنگی آماده کرد. با ظهور مطالعات فرهنگی و چرخش فرهنگی، تنوع و تکثر در فرهنگ به رسمیت شناخته شد و تاریخ فرهنگی نیز به‌عنوان ثمرۀ مطالعات فرهنگی، این تکثّر را پذیرفت. محققان بسیاری به زمینه‌های فکری شکل‌گیری تاریخ فرهنگی جدید اشاره کرده‌اند. در شکل ۲ این زمینه‌ها جمع‌بندی شده‌اند.

شکل ۲. زمینه‌های فکری شکل‌گیری تاریخ فرهنگی جدید

Figure 2. Intellectual Contexts of the Emergence of the New Cultural History

٦. یافته‌ها و بحث

حال که روشن شد تاریخ در مراتب مختلف فلسفه، پارادایم و نظریه چه امک آن‌هایی دارد، باید بحث کرد که تاریخ فرهنگی در هر مرتبه متعلق‌اند.

٦-١. تاریخ فرهنگی در مرتبهٔ فلسفه

چنانچه اشاره شد، در سلسله‌مراتب معرفتیِ تاریخ، انتزاعی‌ترین و عام‌ترین مرتبه، فلسفه است که شامل دو فلسفهٔ نظری و تحلیلی تاریخ است؛ بنابراین در این قسمت به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که تاریخ فرهنگی متعلق به کدام یک است؟ همچنین موضع فلسفی آن چیست. هرچند بکار بردن این دو نوع فلسفهٔ تاریخ به طور مجزا چندان مقدور نیست، اما به نظر می‌رسد عمدهٔ فعالیت یک مورخ فرهنگی ذیل فلسفهٔ تحلیلی تاریخ صورت می‌گیرد؛ زیرا اولاً برخلاف فیلسوف نظریِ تاریخ که به دنبال ارائهٔ سیری مشخص از حرکت تاریخ است، چنانچه گفته شد تاریخ فرهنگی، استمرار و تداومی برای تاریخ قائل نیست (ایگرس، ١٣٩٨: ١٦). ثانیاً کانون توجه فلسفهٔ نظری، امری فرافردی است (مثلاً برای کانت گونهٔ انسانی و برای هگل ملت) (اتکینسون، ١٣٩٨: ٥١)؛ اما تاریخ فرهنگی متأثر از مطالعات فرهنگی و پست‌مدرنیسم زیربار هیچ‌گونه امر کلیِ وحدت‌بخش نمی‌رود و به دنبال شکاف‌ها و تناقض‌ها است (Burke, 2010b, pp. 479-481). همچنین جایگاه معنا در فلسفهٔ نظری و تحلیلی تاریخ متفاوت است و مواجههٔ تاریخ فرهنگی بامعنا، با فلسفهٔ تحلیلی متناسب‌تر است؛ زیرا فلاسفهٔ نظری تاریخ همچون هگل، به دنبال ارائهٔ ابر روایتی کلان و معنادار در سیر تاریخ‌اند. چنین معنای ثابت و کلانی در تاریخ فرهنگی مردود است. در عوض تاریخ فرهنگی بر تفاسیر و معانی مختلف تأکید دارد (Burke, 2008 & 2012b, p. 5). تعبیری که به توضیح استفورد از تاریخ ٢ و فلسفهٔ تحلیلی نیز نزدیک است (استنفورد، ١٣٩٨: ٩٣-١٠٣). نهایتاً باید اشاره کرد تاریخ فرهنگی (متأثر از زمینه‌هایی همچون نظریهٔ انتقادی و مطالعات فرهنگی)، بر نگاه انتقادی تأکید بسیار دارد (Gunn 2006: 3) و این ویژگی تنها ذیل موضعی درجه دوم نسبت به تاریخ محقق می‌شود.

شارتیه موضع فلسفی مورخان فرهنگی را با عبارت «کنارگذاشتن هگل» یا نفی فلسفی هگل توضیح داده است (شارتیه، ١٣٩٨: ٣٨٨). مورخان برجسته‌ای (همچون فوکو، تامپسون، گامبریج، شارتیه و...) نگاه هگلی به تاریخ را به چالش کشیده‌اند و ایده‌های اصلی آن را رد کرده‌اند. یکی از ایده‌های اصلی هگل «کلیت» است؛ یعنی وجود یک اصل یا روح اساسی در «اشکال» و «حوزه‌های» متفاوت که در قالب دین، دولت، قانون و... نمود پیدا می‌کند. به‌این‌ترتیب، دیگر یافتن قاعده‌ای برای نوشتن تاریخ جهان به‌عنوان یک کلیت، موضوعیتی ندارد (Ricoeur, 1985, p. 29). بنیان هگلیِ دیگر، «تداوم» و «استمرار» در تاریخ است؛ فوکو از اولین افرادی است که با ردّ امکان ارائهٔ نظریه‌ای جامع در تاریخ «نظریهٔ عدم استمرار تاریخ» را مطرح می‌کند که به گسست‌ها توجه دارد (پوستر، ١٣٩٨: ۴۵٧). تکامل‌گرایی، نخبه‌گرایی و برتری تمدن غرب از دیگر ایده‌هایی است که مورخان فرهنگی جدید آن‌ها را به چالش می‌کشند (احمدی، ١٣٩٨: ٢٢٩؛ فاضلی، ١٣٨۶؛ ایگرس، ١٣٩٨)

بدین ترتیب می‌توان گفت اگر یک مورخ معماری بخواهد یک تاریخ فرهنگی از معماری بنگارد، در سطح فلسفه این الزامات را دارد:

مورخ فرهنگی معماری به تاریخ ٢ توجه دارد؛ یعنی نه صرفاً رویدادها و وقایع معماری که گزارشی از آن‌ها. تاریخ برای او بستری است که معماری به‌عنوان پدیده‌ای فرهنگی در آن رخ می‌دهد. او به مقولهٔ معنا در معماری توجهی ویژه دارد و همچنین با یک خودنگری مداوم، تاریخ‌نگاری می‌کند.

مورخ فرهنگی در پی ارائهٔ یک تاریخ کل‌نگر، منسجم، و دارای معنا و جهت ثابت از معماری نیست؛

زیـــرا در نـــگاه او هیچ‌گونـــه اصـــل، روح اســـاسی، یـــا امر فرافـــردی (قانـــون، دین، عرفـــان و غیره) وجـــود ندارد که در آثار، ابعـــاد و دوره‌های مختلف، نمودهـــای مختلف یافته باشـــد؛ بنابراین نگاه‌هـــای ذات‌گرایانه به معمـــاری که آن را موضوعی فرازمـــانی تلقی می‌کنند، در نـــگاه مورخ فرهنگی مـــردود اســـت. او نه‌تنهـــا اســـتمرار و تـــداوم در معماری را بدیـــهی و مســـلم نمی‌داند که در پی‌شـــناخت گسســـت‌ها و انقطاع‌هـــا و تفاوت‌هـــا اســـت. بـــعلاوه مـــورخ فرهنگی معماری، نوشـــتن تاریخ‌هـــای جهانی از معمـــاری به معنای ارائـــهٔ یـــک روایـــت منســـجم و کلی از معمـــاری جهـــان (همچـــون درخـــت معماری فلچـــر) را زیر ســـؤال می‌برد و بـــرای آن‌هـــا سیری تکامـــلی و دارای جهتی برتر به‌ســـوی غایـــتی متعـــالی نمی‌داند.

٦-٢. تاریخ فرهنگی در مرتبهٔ پارادایم

در این بخش اســـتدلال می‌شـــود که تاریخ فرهنگی بـــه پارادایـــم انتقـــادی تعلـــق دارد. تاریخ فرهنـــگی ثمرهٔ مطالعـــات فرهنـــگی اســـت. اولاً در مطالعـــات فرهنگی، بر خلاف پست‌مدرنیســـم، دنیـــای واقـــعی مســـتقل از تفکر و تجربهٔ بشـــری وجـــود دارد اما نمی‌شـــود بدون واســـطه آن را درک کـــرد. درواقـــع از منظر مطالعـــات فرهنگی هرچند درک کاملاً عیـــنی و بی‌طرفانـــه از جهان غیرممکن اســـت؛ امـــا ســـطحی از همپوشـــانی بین‌الذهـــانی در نحـــوهٔ درک مـــردم از جهان وجـــود دارد (Rodman, 2013, p. 348). ثانیاً فرهنـــگ در مطالعـــات فرهنگی پدیـــده‌ای چندلایه و چندوجهی اســـت و دارای نمودهای عینی و ذهنی اســـت که تنهـــا با مطالعـــهٔ ترکیب و ارتبـــاط آن‌ها می‌تـــوان به درک جامـــعی از آن رسیـــد (Minkov & Kassa, 2021). گفته می‌شـــود تاریخ فرهنگی ایـــن ظرفیـــت را دارد که منازعات مربـــوط به تفکیـــک این عینیـــت و ذهنیـــت را از بین ببرد (شـــارتیه، ۱۳۹۸: ۳۷۷). ثالثـــاً با تغییر از تاریـــخ اجتماعی به تاریـــخ فرهنگی، محقـــق بجای مشـــارکت همدلانه و حتی همـــذات پنداری با موضـــوع، با یک موضع انتقادی نســـبت به قـــدرت، فاصلهٔ انتقـــادی آگاهانـــه از موضـــوع می‌گیرد (احمـــدی، ۱۳۹۸؛ فاضلی، ۱۳۹۳)

بدیـــن ترتیب می‌تـــوان گفت اگر یک مـــورخ بخواهد یک تاریـــخ فرهنگی معماری بنگارد ایـــن الزاماتِ پارادایمی را دارد:

واقعیـــت تاریـــخ معماری مســـتقل از تفکـــر و تجربه انســـانی وجود دارد؛ اما در طول زمان و متأثـــر از زمینه‌های مختلـــف شـــکل‌گرفته و شـــناخت آن نیز متأثـــر از فرهنگ است.

مورخ فرهنـــگی معماری بـــا موضوع تعامـــل دارد. او ازطـــرفی مســـتقل از ارزش بـــودن را نه ممکـــن می‌داند و نه مطلـــوب و از طرف دیگـــر بجای مشـــارکت همدلانه یا همـــذات پنداری، فاصلـــهٔ انتقادی آگاهانهٔ نظری نســـبت به موضوع می‌گیـــرد. تاریخ فرهنگی معماری نـــگاهی انتقادی به مقولهٔ قـــدرت و مناســـبات درون حاکمیت دارد.

مورخ فرهنـــگی معمـــاری نباید به شـــکل افراطی به ســـمت عینیت و بی‌طرفی و یا به ســـمت تفاسیر شـــخصی بـــرود؛ تاریـــخ او باید شـــامل ترکیـــب خـــوبی از ذهنیت و عینیت باشـــد. گزارش‌های توصیفی صـــرف از آثار معماری که فاقـــد هرگونـــه تفسیـــر و داوری هســـتند و همین‌طور تفاسیـــر ذهنی شـــخصی منفـــک از واقعیت که نســـبتی با واقعیت ندارنـــد، تاریخ فرهنـــگی معمـــاری نخواهند بود.

٦-٣. تاریخ فرهنگی در مرتبهٔ نظریه

چنانچه اشاره شـــد امروزه دیگر مناقشـــه میان نظری بـــودن یا نبودن تاریخ نیســـت، بلکه میان تاریخی اســـت که از آنچه انجام می‌دهد آگاه اســـت و تاریخی که آگاه نیســـت (Jenkis, 1991, pp.69-70; Borden & Rendell 2000) اتـــکا بـــر نظریـــه به‌عنـــوان یـــکی از ویژگی‌های مهم تاریخ فرهنگی عنوان شـــده اســـت (Moore, 2016; Burke, 2010 a, pp. 86-87). امـــا ســـؤال اصـــلی این اســـت کـــه در تاریخ فرهنـــگی از چه نظریه‌هـــایی می‌توان اســـتفاده کـــرد؟ و تاریـــخ فرهنگی بـــا چه حســـاسیت‌های نظـــری‌ای باید به ســـراغ این نظریه‌هـــا برود؟

به باور کلاوس و مریوت اگر چیزی حوزهٔ گستردهٔ تاریخ فرهنگی را گرد هم بیاورد، تکیه بر نظریهٔ فرهنگی است (Claus & Marriott, 2023, p.196). محوریت نظریهٔ فرهنگی در تاریخ فرهنگی تا جایی است که تاریخ فرهنگی را واکنشی به بسط قلمرو فرهنگ و پیدایش نظریهٔ فرهنگی دانسته‌اند. نظریهٔ فرهنگی مستلزم خودنگری، آگاهی انتقادی از موقعیت مورخ و دانشی است که تولید می‌کند (Gunn, 2006, pp. 24-25). بدین ترتیب نظریهٔ فرهنگی خود با نظریهٔ انتقادی عجین است؛ هم از جهت نقد عینیت تاریخی یا تجربه‌گرایی رانکه‌ای و هم از جهت تأکید بر قابلیت خودنگری (Gunn, 2006,p. 3). لازم به ذکر است نظریه‌های انتقادی‌ای که در مطالعات فرهنگی می‌توانند استفاده شوند، فراتر از مکتب فرانکفورت است و برخی نظریات پساساختارگرایانه یا پست‌مدرنیستی مثل نظریات پسااستعماری یا فمنیستی یا روانکاوانه را هم در برمی‌گیرد (Threadgold, 2003, p. 12).

• بنابراین تاریخ فرهنگی معماری نیز لزوماً باید مبتنی بر نظریه‌های فرهنگی و انتقادی تدوین شود. از جمله نظریه‌پردازانی که نظریه‌شان می‌تواند متکای مناسبی برای تاریخ فرهنگی باشد عبارت‌اند از: فوکو، گیرتز، داگلاس، باختین، بارت، لاکان، بوردیو، دریدا، الیاس و... . در اهمیت مبتنی بودن تاریخ معماری بر نظریه باید اشاره کرد برخی پژوهش‌های این حوزه با اینکه عنوان «تاریخ معماری» ندارند، به‌واسطهٔ بهره‌بردن از نظریه به بهترین آثار تاریخ معماری تبدیل شده‌اند (Borden & Rendell, 2000). یک تاریخ فرهنگی معماری خودش نیز می‌تواند شالودهٔ تجربی نظریه‌ای جدید در حوزه فرهنگ یا معماری شود.

اما تاریخ فرهنگی با چه حساسیت‌های نظری‌ای باید به سراغ این نظریه‌ها برود؟ شارتیه سه ویژگی برای تاریخ فرهنگی قائل است که عبارت‌اند از: از عامّه در برابر نخبه، تخیل در برابر واقعیت و مصرف در برابر تولید. حساسیت‌های نظری مورخ فرهنگی را می‌توان زیر این سه عنوان شرح داد:

عامه در برابر نخبه

یکی از مهم‌ترین حساسیت‌های نظری که نظریهٔ متکای تاریخ فرهنگی باید داشته باشد، اکتفانکردن به نخبه و توجه به عامه است. این تقابل درواقع تمایز اصلی تاریخ فرهنگی و تاریخ فکری است؛ تاریخ فرهنگی، برخلاف تاریخ فکری، به قهرمانان و شاهدان کلیدی اکتفا نمی‌کند و به متون و نویسنده‌های کوچک‌تر و غیرمعروف نیز توجه دارد و می‌کوشد صدای «سیندرلاهای تاریخ» همچون قهرمانان معمولی شنیده شود (Arcangeli, 2012, p. 78; Burke, 2010b, p. 479). تاریخ فرهنگی در میان مردم معمولی نیز، توجه‌اش را به بی‌صدایان یا گروه‌های در حاشیه می‌دهد. معیارهایی همچون طبقهٔ اجتماعی، قومیت، جنسیت، زبان، منطقه، مذهب و سن موجب ایجاد تقابل‌های نابرابری که باید آن‌ها را زدود (Spivak, 1988). از جمله مطالعات تاریخی مربوط به بی‌صدایان می‌توان به مطالعات فرودستان، مطالعات پسااستعماری، تاریخ از پایین، مطالعات فمنیسم و اشاره کرد. عموماً فرهنگ این گروه‌ها، ایستا، ثابت و ناقص، یا به‌اصطلاح دانشگاهی‌اش محروم و نتیجتاً اقلیتی خوانده می‌شود (Chang, 2013, p.350)؛ بنابراین نظریات متکای تاریخ فرهنگی معماری، باید به بی‌صدایان توجه ویژه داشته باشند. در چند دههٔ اخیر مطالعات پسااستعماری نیز موردتوجه مورخان فرهنگی بوده و نظریات افرادی چون ادوارد سعید مورد رجوع محققان تاریخ هنر و معماری اسلامی همچون نجیب‌اغلو، رباط، وارد، رینگربرگ، عکاس و غیره قرار گرفته است.

تخیل در برابر واقعیت

نظریه‌ای که مبنای تاریخ فرهنگی قرار می‌گیرد، باید به تخیل و بازنمایی توجه ویژه داشته باشد. بازنمایی زیربنای رویکرد فرهنگی به تاریخ معاصر است و همهٔ افرادی که به خلق بازنمایی می‌پردازند، به حوزهٔ فرهنگ تعلق دارند (شارتیه، ۱۳۹۸: ۳۷۶-۳۷۷). در تاریخ

فرهنگی موضوع نه صرفاً کشف واقعیت که بازنمایی یا حتی ابداع آن به‌وسیلهٔ تخیل است (Arcangeli, 2012, p.6). معماری می‌تواند خودش موضوع بازنمایی باشد. گاهی نیز معماری می‌تواند بستر بازنمایی مفاهیم باشد، مثلاً بازنمایی مفهوم پاکیزگی در حمام یا مفهوم سفر در کاروان‌سرا. برخی نیز بازنمایی را شامل تفسیر و درک نمادها و تصاویر در بافت فرهنگی و تاریخی‌شان می‌دانند (Panofsky, 1955). نظریه‌ها و روش‌های نشانه‌شناختی، اسطوره‌شناختی و شمایل‌نگاری می‌توانند در این راستا راهگشا باشند. (البته باید در سطح فلسفه و پارادایم هم ملاحظات لازم را داشته باشند تا تاریخ فرهنگی محسوب شوند برای مثال اگر این بازنمایی‌ها در پی تأیید مفاهیمی همچون روح زمانه، وحدت فرهنگی یا برتریِ فرهنگ فاخر باشد، ذیل تاریخ فرهنگی قرار نمی‌گیرد). برساخت‌گرایان در تخیل پا را فراتر گذاشته و معتقدند محتوای روایت تاریخی نه‌تنها کشف که ابداع می‌شود (White, 1973) و معنا تولید و برساخت می‌شود؛ تا جایی که امروزه از «ابداع» و «اختراعِ» قومیت، طبقه، و جنسیت و حتی جامعه صحبت می‌شود. یکی از ویژگی‌های اصلی تاریخ فرهنگی جدید، برساخت هویت است و این امر درست در عصری اتفاق افتاده که سیاست هویت مسألهٔ اصلی بسیاری از کشورهاست (Burke, 2010, pp. 112-125).

مصرف در برابر تولید

یکی دیگر از حساسیت‌هایی که نظریهٔ متکای تاریخ فرهنگی باید داشته باشد، تأکید بر مصرف به‌جای تولید است. در چند دههٔ اخیر مصرف به نیروی اصلی تغییرات اقتصادی و اجتماعی و حتی مؤلفهٔ اصلی ساخت فضا تبدیل شده است (Miles, 1998). مصرف، بر عاملیت و خلاقیت مخاطب تأکید دارد تا هنرمندان و سازندگان؛ تا جایی که دوسرتو مصرف را نوعی تولید می‌داند (de Certeau, 1984). او روال‌های عادی روزمره را (راه‌رفتن، غذاخوردن، بازی‌کردن، گفتگوکردن و...)، مصداقی برای شکل‌دادن فرهنگ توسط افراد می‌داند و معتقد است افراد با روش‌هایی، فضاهای شخصی یا گروهی را تملیک می‌کنند و معنای خودشان را بر آن می‌افزایند. مورخ فرهنگی معماری می‌تواند از نظریاتی بهره ببرد که به عاملیت مخاطب در امور روزمره تأکید دارد. شاید مصرف روزمرهٔ «فضا» به شیوهٔ تملیک، شاخص‌ترین نمونهٔ آن باشد. جمع‌بندی مراتب معرفتی تاریخ فرهنگی و نتایج آن در تاریخ‌نگاری معماری در شکل ۳ آمده است.

۷. پیشنهاداتی برای بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش در تاریخ معماری ایران

بر اساس مطالعهٔ صورت‌گرفته، می‌توان گفت تاریخ فرهنگی معماری ایران لزوماً تحلیل و تفسیری از رویدادهای این معماری است و یک گزارش فهرست‌وار از رویدادها قطعاً نمی‌تواند تاریخ فرهنگی معماری باشد. بعلاوه چنین تاریخی، مفاهیمی همچون وحدت و کلیت را در معماری ایران به چالش می‌کشد؛ بنابراین نگاه‌های ذات‌گرایانه و فرازمانی از جمله سنت‌گرایی، و یا نگاه‌هایی که معماری ایران را به هر نحوی به مثابهٔ یک کل منسجم می‌بینند، نمی‌تواند در تاریخ فرهنگی معماری ایران به کار رود. همچنین چنین تاریخی در پی اثبات تداوم و تکامل در معماری ایران، مثلاً پیش‌وپس از اسلام نیست، بلکه شکاف‌ها و تناقض‌ها را موردتوجه قرار می‌دهد. مورخ فرهنگی معماری ایران نگاهی انتقادی به مقولهٔ قدرت دارد و به بی‌صدایان می‌پردازد. از جمله این بی‌صدایان می‌توان به این موارد اشاره کرد: حاشیه‌نشینان و سکونت‌گاه‌های غیررسمی، مناطقی که هنوز از جنگ ایران و عراق متأثرند، محل سکونت مهاجران افغان، و معماری روستایی و عشایری. بعلاوه متأسفانه عمدهٔ مطالعات تاریخ معماری ایران محدود به طبقه و قوم مرکزی (به لحاظ جغرافیایی و سیاسی) مانده و معماری گروه‌های مختلف زبانی و قومی و مذهبی در مطالعات تاریخ معماری ایران مغفول مانده است؛ بنابراین باید با اتخاذ رویکرد تاریخ فرهنگی، صدای

بی‌صدایان معماری ایران را نیز به گوش رساند. تاریخ فرهنگی معماری ایران، زنان ایرانی معمار یا محقق و مؤلف را نیز می‌شناساند و صدای آن‌ها را نیز به گوش می‌رساند. از نمونه‌های توجه مورخ فرهنگی معماری به مقولهٔ بازنمایی می‌توان به بازنمایی معماری در متونی همچون تاریخ‌نامه و سفرنامه، شعر نقاشی، عکس و فرهنگ عامه؛ بعلاوه نشانه‌شناسی و بازنمایی معماری ایران در رسانه‌های جدید همچون مجلات معماری فیلم یا شبکه‌های اجتماعی اشاره کرد. همچنین در مقولهٔ برساخت برای مثال مورخ فرهنگی می‌تواند به برساخت هویت ملی در و از طریق معماری ایران بپردازد (از طریق نظریاتی همچون جماعت‌های تصوری (Anderson, 1983) و ابداع سنت (Hobsbawm, 1983)). برای مثال مطالعهٔ ابزارها یا شیوه‌های معمارینهٔ برساخت هویت ملی در دورهٔ پهلوی همچون جشن‌های دو هزار و پانصدساله یا جشن هنر شیراز. یا شیوه‌های برساخت هویت هنر اسلامی یا معماری روستایی در دورهٔ معاصر. در مقولهٔ مصرف نیز مورخ فرهنگی معماری می‌تواند فرهنگ مادّی را مدنظر قرار دهد. مثلا تاریخ فرهنگی بخاری، قالی، چراغ و یا ابزار معمار.

شکل ۳. نتایج مراتب مختلف تاریخ فرهنگی برای کاربست در تاریخ‌نگاری معماری

Figure 3. The implications of different levels of cultural history for application in architectural historiography

۸. نتیجه‌گیری

هر تاریخی، آگاهانه یا ناآگاهانه مبتنی بر بنیان‌هایی نظری نگاشته می‌شود و تاریخ فرهنگی نیز از این موضوع مستثنی نیست. نگارش یک تاریخ فرهنگی در حوزه‌های مختلف از جمله معماری، نیازمند آگاهی دقیق از این بنیان‌هاست. هرچند محققان تاریخ فرهنگی به مبانی و مفروضات این حوزه پرداخته‌اند، اما مفروضات مطرح شده هم‌عرض و هم‌مرتبه نیستند؛ برخی کلان‌تر و انتزاعی‌ترند و برخی خُردتر و عینی‌تر. پژوهش حاضر ساماندهی مفروضات تاریخ فرهنگی در یک چارچوب مرتبه‌مند یا سلسله‌مراتبی را هدف قرار داده است. برای این منظور به سلسله‌مراتب علوم اجتماعی نزد اندیشمندان این حوزه رجوع شد و مطابق با نظر ایشان سه مرتبهٔ فلسفه، پارادایم و نظریه به‌عنوان مراتب مختلف تاریخ، به‌عنوان یک علم اجتماعی، مبنا قرار داده شد. به‌نحوی که فلسفه شالوده‌ای را فراهم می‌کند که در آن پارادایم‌های مختلف شکل می‌گیرد و پارادایم‌ها بستری برای تولید و توسعهٔ نظریه‌ها فراهم می کند.

بر اساس مطالعهٔ صورت‌گرفته، تاریخ فرهنگی در مرتبهٔ فلسفه تعلق بیشتری به فلسفهٔ تحلیلی تاریخ دارد و با نفی هگل همراه است. به این معنا که هرگونه وحدت، کلیت، تداوم، استمرار، تکامل و غایت‌مندی را در تاریخ (و همین‌طور فرهنگ و معماری) رد می‌کند. برای مثال نگریستن به معماری ایران با این تلقی از تاریخ، به معنای مردود دانستن نگاه ذات‌گرایانه و فرازمانی به معماری ایران است. بعلاوه تاریخ (و همین‌طور فرهنگ و معماری) «موجودی واحد» فرض نمی‌شود و ازاین‌رو مطالعهٔ استمرار آن فاقد موضوعیت است. همچنین نگاشتن تاریخ معماری جهان و یا تاریخ معماری سرزمین‌های دیگر به‌عنوان «دیگریِ» غرب که با نگاه تکاملی و اروپامحور هگل همراه است، پذیرفته نیست.

تاریخ فرهنگی در سطح پارادایم، انتقادی است به این معنا که دیالکتیکی میان ذهنیت و عینیت قائل است و واقعیت را چندلایه و متأثر از زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی و غیره می‌داند؛ بنابراین مورخ فرهنگی معماری ازیک‌طرف نباید در پی تاریخی تماماً عینی‌گرایانه و فاقد تفسیر از معماری باشد؛ زیرا اساساً مستقل از ارزش بودن را نه ممکن می‌داند و نه مطلوب. از طرف دیگر نباید نگاهی تماماً ذهنی‌گرایانه به معماری داشته باشد؛ زیرا پارادایم انتقادی وجود واقعیت مستقل از ذهن را باور دارد. همچنین مورخ فرهنگی معماری باید رویکردی انتقادی نسبت به قدرت داشته باشد و به معماری و معماران طبقهٔ بی‌قدرتان (از نظر سیاسی، اقتصادی، مذهبی، زبانی و غیره) توجه ویژه داشته باشد.

در سطح نظریه تاریخ فرهنگی با نظریه فرهنگی و نظریهٔ انتقادی عجین است که هر دو هم نگاه اثبات‌گرایانه (به تاریخ، فرهنگ، معماری) را مورد نقد قرار می‌دهند و هم بر خودنگری انتقادی در مورد سیاست دانش تأکید دارند. برای مثال می‌توان به نظریات این افراد اشاره کرد: فوکو، گیرتز، داگلاس، باختین، بارت، لاکان، فروید، بوردیو، دریدا، الیاس و... پیش رود. مورخ فرهنگی معماری باید با برخی حساسیت‌هایی نظری به سراغ موضوع معماری برود از جمله:۱-توجه به عامه: مورخ فرهنگی معماری به‌جای پرداختن به معماری فاخر و آثار مربوط به طبقهٔ مسلط، باید به تاریخ بی‌صدایان معماری ایران بپردازد. بی‌صدایان می‌توانند شامل همهٔ موضوعات مربوط به معماری ایران باشند که مغفول و درحاشیه مانده‌اند. ۲ - توجه به تخیل: مورخ فرهنگی معماری به مفاهیم بازنمایی و برساخت توجه ویژه دارد. می‌تواند بازنمایی معماری ایران در منابع یا بازنمایی یک مفهوم در معماری ایران یا بازنمایی معمار یا حرفهٔ معماری را در منابع مختلف مطالعه کند. همچنین به برساخت‌ها و مفاهیم ابداع شده بپردازد. مثلاً برساخت یک اثر معماری (مثلاً ساختمان نیم‌کارهٔ ۱۱۰ آزادی در زمان انقلاب) در ذهنیت عامّه و یا برساخت یک معمار (مثلاً قوام‌الدین شیراز یا علی‌اکبر اصفهانی یا هوشنگ

سیحون) در ذهنیت دانشجویان معماری بپردازد. ۳- مصرف در برابر تولید: این حساسیت نظری بیشتر در نظریه‌های مربوط به تاریخ فرهنگ مادّی یا تاریخ فرهنگ روزمره به کار می‌رود. در مطالعهٔ تاریخ معماری ایران می‌توان با تکیهٔ بر چنین نظریاتی، به عاملیت روزمرهٔ انسان در فضای معماری پرداخت.

سپاسگزاری: این مقاله مستخرج از رسالهٔ دکتری نگارندهٔ اول با عنوان «جریان‌های تاریخ‌نگاری معماری در تألیفات محققان ایرانی دههٔ ۴۰ و ۵۰، با رویکرد تاریخ فرهنگی» است که در دانشگاه هنر اسلامی تبریز و به راهنمایی آقای دکتر احد نژادابراهیمی و خانم دکتر لیلا مدقالچی تدوین شده است. بدین‌وسیله از دانشگاه هنر اسلامی تبریز، و راهنمایی‌های دو استاد بزرگوار راهنما قدردانی می‌شود.

مشارکت نویسندگان: ایده‌پردازی و طراحی مطالعه توسط م.ث.، الف. ن. و ل.م. انجام شده است. روش‌شناسی پژوهش نیز با همکاری هر سه نویسنده صورت‌گرفته است. تحلیل و تفسیر داده‌ها، تهیه نرم‌افزار، جمع‌آوری و مدیریت داده‌ها، منابع و نگارش پیش‌نویس اولیه مقاله بر عهده م.ث. بوده است. بازبینی و ویرایش نهایی متن، همچنین نظارت علمی، و مدیریت پروژه توسط الف. ن. و ل.م. انجام شده است. تمام نویسندگان نسخه منتشر شده مقاله را مطالعه کرده و با آن موافقت نموده‌اند.

تأمین مالی: این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع را اعلام نمی‌کنند.

دسترسی به داده‌ها و مواد: تمام داده‌های تولید و یا تحلیل شده در طول این پژوهش، در این مقاله گنجانده شده است. سؤالات بیشتر را می‌توان به نویسنده(های) مسئول ارسال کرد.

منابع

References

Ahmadi, H. (2019). Cultural history: Epistemology and methodology (1st ed.). Tehran: Islamic Research Institute for Culture and Thought Publications [in Persian].

Ahmadzadeh, M. A. (2020). An introduction to the methodology and fields of cultural history studies (Collection of articles, Vol. 1). Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies [in Persian].

Alici, A., Oztürk, O., Yayinlari, D., Manai, A., Dorn, J., & Mullins, J. (2016). A critique of Hegel's philosophy of history. In III. International History Conference Proceedings. Istanbul: DAKAM (Eastern Mediterranean Academic Research Center).

Arcangeli, A. (2012). Cultural history: A concise introduction. London: Routledge.

Architectural Research Methods (2nd ed.). Wiley.

Ardalan, K. (2018). Case Method and Pluralist Economics: Philosophy, Methodology and Practice (1st ed.). Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72071-5

Atkinson, R. F. (2019). The philosophy of history. (H. A. Nowzari, Trans.). In H. A. Nowzari, Philosophy of history, methodology, and historiography (pp. 23–68). Tehran: Tarh-e No. (Original work published 1998) [in Persian]

Bachelard, G. (1988). Air and dreams: An essay on the imagination of movement (E. R. Farrell & C. F. Farrell, Trans.). Dallas: Dallas Institute of Humanities and Culture. (Original work published 1943)

Bakhtin, M. M. (1984). Rabelais and his world (H. Iswolsky, Trans.). Bloomington, IN: Indiana University Press. (Original work published 1968)

Bhaskar, R. (1979). The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human sciences. Brighton: Harvester.

Blaikie, N. (2021). Research paradigms in the humanities. Translated by S. H. Hassani, M. T. Iman, and M. Majed. Tehran: Research Institute of Hawzah and University. (Original work published in 1993) [in Persian].

Chitnis, K. N. (2021). Research methodology in history. Atlantic Publishers and Distributors.

Claus, P., & Marriott, J. (2023). History: An introduction to theory and method. London: Routledge.

Crotty, M. (1998). Foundations of Social Research: Meaning and perspective in the research process (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003115700

De Certeau, M. (1984). The practice of everyday life. Berkeley, CA: University of California Press.

DeCuir, J. T., & Dixson, A. D. (2004). So, when it comes out, they aren't that surprised that it is there: Using critical race theory as a tool of analysis of race and racism in education. Educational Researcher, 33(5), 26–31. https://doi.org/10.3102/0013189X033005026

Fazeli, N. (2007). Viewpoint: The ups and downs of cultural historiography. Ketabmah-e Tarikh va Joghrafiya, 110, 26–35. [in Persian]

Fazeli, N. (2014). Cultural history of modern Iran. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [in Persian]

Groat, L. N., & Wang, D. (2013). Architectural Research Methods (2nd ed.). Wiley.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.) , Handbook of qualitative research (pp. 105–117). London: Sage.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.) , Handbook of qualitative research (3rd ed., pp. 191–215). London: Sage.

Gunn, S. (2014). History and cultural theory. Routledge.

Harkness, A. R. (2012). Personality traits are essential for a complete clinical science. In The great ideas of clinical science (pp. 293–320). London: Routledge.

Hillix, W. A., & L'Abate, L. (2011). The role of paradigms in science and theory construction. In Paradigms in theory construction (pp. 3-17). New York, NY: Springer New York.

Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. (Eds.). (1983). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.

Borden, I., & Rendell, J. (2000). From chamber to transformer: Epistemological challenges in the methodology of theorized architectural history. The Journal of Architecture, 5(2), 215–228. https://doi.org/10.1080/136023600373264

Bozdoğan, S., & Necipoğlu, G. (2007). Entangled discourses: Scrutinizing Orientalist and nationalist legacies in the architectural historiography of the lands of Rum. Muqarnas Online, 24(1), 1–6. https://doi.org/10.1163/22118993-90000108

Burke, P. (2010a). What is cultural history? (N. Fazeli & M. Ghelich, Trans.). Tehran: Research Center for Islamic History. (Original work published 2005) [in Persian]

Burke, P. (2010b). Cultural history as polyphonic history. Arbor, 186(743), 479–486. https://doi.org/10.3989/arbor.2010.743n1212

Burke, P. (2012a). Cultural history and its neighbors. Culture & History Digital Journal, 1(1). https://doi.org/10.3989/chdj.2012.001

Burke, P. (2012b). Strengths and weaknesses of cultural history. Cultural History, 1(1), 1–13. https://doi.org/10.3366/cult.2012.0003

Burke, P. (2019). History and social theory. (H. A. Nowzari, Trans.). In H. A. Nowzari, Philosophy of history, methodology, and historiography (pp. 43–408). Tehran: Tarh-e No. (Original work published 1992) [in Persian]

Chang, B. (2013). Voice of the voiceless? Multiethnic student voices in critical approaches to race, pedagogy, literacy, and agency. Linguistics and Education, 24(3), 348–360. https://doi.org/10.1016/j.linged.2013.03.005

Chartier, R. (1986). Images. In A. Burguière (Ed.) , Dictionnaire des sciences historiques (pp. 345–347). Paris: PUF.

Chartier, R. (2019). On the relation of philosophy and history. (H. A. Nowzari, Trans.). In H. A. Nowzari, Philosophy of history, methodology, and historiography (pp. 369–407). Tehran: Tarh-e No. (Original work published 1997) [in Persian]

Chartier, Roger. (2019). on the relation of philosophy and history. (hossein ali nowzari, trans). In R. Chartier, cultural history: between practices and representation, en tr by Lida g. cochrane. Tehran. Tarh e no [in Persian].

Moore, A. (2016). Historicizing historical theory's history of cultural historiography. Cosmos and History: The Journal of Natural and Social Philosophy, 12(1), 257–291.

Necipoğlu, G. (2012). The concept of Islamic art: Inherited discourses and new approaches. Journal of Art Historiography, 6, 1–34.

Neuman, W. L. (2006). Social research methods: Quantitative and qualitative approaches (6th ed.). London: Allyn and Bacon.

Nowzari, H. A. (2019). Philosophy of history, methodology, and historiography. Tehran: Tarh-e No. [in Persian]

Panofsky, E. (1955). Meaning in the visual arts. Garden City, NY: Doubleday.

Poster, M. (2019). A new kind of history. (H. A. Nowzari, Trans.). In H. A. Nowzari, Philosophy of history, methodology, and historiography (pp. 408–443). Tehran: Tarh-e No. (Original work published 1990) [in Persian]

Ricoeur, P. (1965). History and truth. Northwestern University Press.

Ricoeur, P. (1984). Time and narrative (Vol. 3). University of Chicago Press.

Rodman, G. B. (2013). Cultural studies and history. In The Sage handbook of historical theory (pp. 342–353). Sage.

Sagi, G. (2021). Logic as a methodological discipline. Synthese, 199, 9725–9749. https://doi.org/10.1007/s11229-021-03235-z

Said, E. (2011). Orientalism (L. A. Khanji, Trans.). Tehran: Amir Kabir. (Original work published 1978) [in Persian]

Sandercock, L. (1998). Framing insurgent historiographies for planning. In Making the invisible visible: A multicultural planning history (pp. 1–33). University of California Press.

Scott, J. W. (1988). Gender and the politics of history. Columbia University Press.

Scott, J. W. (1999). Some reflections on gender and politics. In M. M. Ferree, J. Lorber, & B. B. Hess (Eds.) , Revisioning gender (pp. 70–96). Sage.

Shahidi Marnani, N., & Qayyoomi Bidhendi, M. (2013). Cultural historical approach and its feasibility and benefits in the study of the architecture of Iran. Cultural History Studies, 5(17), 87–107. [in Persian]

Iggers, G. G. (2019). Historiography in the twentieth century: From scientific objectivity to the postmodern challenge (M. E. Baset, Trans.). Tehran: SAMT. (Original work published 1997) [in Persian]

Iman, M. T. (2020). Philosophy of research methods in the humanities. Edited by A. Kalateh Sadati. Tehran: Research Institute of Hawzah and University [in Persian].

Jenkins, Keith (1991). Re-thinking history. New York: Routledge.

Kaiser, D. (2020). The paradigm in the philosophy of science. In Economic theory in the 21st century: Towards a renewed understanding of money and capital from a system-wide perspective (pp. 3–4). Springer.

Kincaid, H. (2009). Philosophies of historiography and the social sciences. In A. Tucker (Ed.) , The Routledge Companion to the philosophy of history (pp. 297–307). Routledge.

Kuhn, T. S. (1996). The structure of scientific revolutions (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press.

Lai, W. L. (2017). The secret of building a logical argument. NU Ideas, 6, 1–10.

Leitgeb, H. (2011). Logic in general philosophy of science: Old things and new things. Synthese, 179(2), 339–350. https://doi.org/10.1007/s11229-010-9776-5

Lowry, R. S. (2009). American studies, cultural history, and the critique of culture. The Journal of the Gilded Age and Progressive Era, 8(3), 301–339. https://doi.org/10.1017/S1537781400001126

Marcos, F. S. (2020). Historiography of the 20th and 21st centuries. Translated by Dustin, L. Retrieved from https://culturahistorica.org/

Miles, S. (1998). Consumerism: As a way of life. Sage.

Minkov, M., & Kaasa, A. (2021). A test of the revised Minkov-Hofstede model of culture: Mirror images of subjective and objective culture across nations and the 50 US states. Cross-Cultural Research, 55(2–3), 230–281. https://doi.org/10.1177/10693971211012903

Mirjani, H. (2010). Logical argumentation as a research method. Soffeh, 20(1–2), 35–50. [in Persian]

Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.) , Marxism and the Interpretation of Culture (pp. 271-313). University of Illinois Press.

Stanford, M. (2019). Introduction to philosophy of history. (H. A. Nowzari, Trans.). In H. A. Nowzari, Philosophy of history, methodology, and historiography (pp. 69–107). Tehran: Tarh-e No. (Original work published 1998) [in Persian]

Stryker, R. (1996). Beyond history versus theory. Sociological Methods & Research, 24(3), 304–352. https://doi.org/10.1177/0049124196024003002

Swaffield, S., & Deming, M. E. (2011). Research strategies in landscape architecture: Mapping the terrain. Journal of Landscape Architecture, 6(1), 34–45. https://doi.org/10.1080/18626033.2011.9723453

Thompson, J. B. (1989). The theory of structuration. In D. Held & J. B. Thompson (Eds.) , Social theory of modern societies: Anthony Giddens and his critics (pp. 56–76). Cambridge University Press.

Threadgold, T. (2003). Cultural studies, critical theory, and critical discourse analysis: Histories, remembering, and futures. Linguistik Online, 14(2). https://doi.org/10.13092/lo.14.821

White, H. (1973). Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Wickberg, D. (2005). Heterosexual white male: Some recent inversions in American cultural history. The Journal of American History, 92(1), 136–157. https://doi.org/10.2307/3660527.

اتکینسون، آر. اف. (۱۳۹۸). فلسفهٔ تاریخ: نگاهی به دیدگاه‌های رایج در فلسفهٔ معاصر تاریخ. در حسینعلی نوذری، فلسفهٔ تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری (صص. ۲۳–۶۸). تهران: طرح نو.

احمدزاده، محمد امیر (۱۳۹۹). درآمدی بر روش‌شناسی و حوزه‌های مطالعاتی تاریخ فرهنگی (مجموعه‌مقالات، جلد ۱). تهران: پژوهشگاه علوم‌انسانی و مطالعات فرهنگی.

احمدی، حمید. (۱۳۹۸). تاریخ فرهنگی: معرفت‌شناسی و روش‌شناسی (چاپ اول). تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی.

استنفورد، مایکل. (۱۳۹۸). مدخلی بر فلسفهٔ تاریخ: گذشته، حال، آینده. در حسینعلی نوذری، فلسفهٔ تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری (صص. ۶۹–۱۰۷). تهران: طرح نو.

ایگرس، گئورک. (۱۳۹۸). تاریخ‌نگاری در قرن بیستم: از عینیت علمی تا چالش پسامدرن (چاپ دوم). ترجمهٔ محمدابراهیم باسط. تهران: سمت.

ایمان، محمدتقی (۱۳۹۹). فلسفهٔ روش تحقیق در علوم‌انسانی. ویراستار: احمد کلاته ساداتی. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

برک، پیتر. (۱۳۸۹). تاریخ فرهنگی چیست؟ (چاپ اول). ترجمهٔ نعمت‌الله فاضلی و مرتضی قلیچ. تهران: پژوهشکدهٔ تاریخ اسلام.

برک، پیتر. (۱۳۹۸). ضرورت همگرایی نظریهٔ اجتماعی و تاریخ: رابطهٔ جامعه‌شناسی و تاریخ. در حسینعلی نوذری، فلسفهٔ تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری (صص. ۴۳–۴۰۸). تهران: طرح نو.

بلیکی، نورمن. (۱۴۰۰). پارادایم‌های تحقیق در علوم‌انسانی. ترجمهٔ سید حمیدرضا حسنی، محمدتقی ایمان، و مسعود ماجد. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

پستر، مارک. (۱۳۹۸). یک تاریخ جدید. ترجمهٔ حسینعلی نوذری. در حسینعلی نوذری، فلسفهٔ تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری. تهران: طرح نو.

سعید، ادوارد. (۱۳۹۰). شرق‌شناسی. ترجمهٔ لطفعلی خنجی. تهران: امیرکبیر.

شارتیه، روژه. (۱۳۹۸). تاریخ فرهنگی: رابطهٔ فلسفه و تاریخ. در حسینعلی نوذری، فلسفهٔ تاریخ: روش‌شناسی و تاریخ‌نگاری (صص. ۳۶۹–۴۰۷). تهران: طرح نو.

شهیدی مارنانی، نازنین، و قیومی بیدهندی، مهرداد. (۱۳۹۲). رویکرد تاریخ فرهنگی و امکان و فواید آن در مطالعات معماری ایران. مجلهٔ مطالعات تاریخ فرهنگی، ۵(۱۷)، ۸۷–۱۰۷.

فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۸۶). نظرگاه: فرازوفرودهای تاریخ‌نگاری فرهنگی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ۱۱۰، ۲۶–۳۵.

فاضلی، نعمت‌الله. (۱۳۹۳). تاریخ فرهنگی ایران مدرن (جلد ۱). تهران: پژوهشگاه علوم‌انسانی و مطالعات فرهنگی.

گروت، لیندا، و وانگ، دیوید. (۱۳۸۴). روش‌های تحقیق در معماری. ترجمهٔ علیرضا عینی‌فر. تهران: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران.

میرجانی، حمید. (۱۳۸۹). استدلال منطقی به‌مثابه روش پژوهش. صفه، ۲۰(۱–۲).

نـــوذری، حسینعـــلی. (۱۳۹۸). فلســـفهٔ تاریـــخ: روش‌شـــناسی و تاریخ‌نـــگاری (مجموعه‌مقـــالات). تهـــران: طـــرح نـــو.